

„Ratibořský zázrak“

Záchrana ruských emigrantů z věznice NKVD

ANASTAZIE KOPŘIVOVÁ

V současné době jsou dostupné informace o více než 400 osobách převážně z řad ruské a ukrajinské emigrace zatčených na území Československa (ČSR) na konci, respektive nedlouho po skončení druhé světové války orgány sovětské kontrarozvědky SMERŠ. Věznice NKVD pro ně byly jen přestupní stanicí na dlouhé cestě plné utrpení, která většinou vedla do sibiřských lágrů. Ale i v této pro mnohé bezvýchodné situaci se stal skutečný zázrak, díky němuž byly zachráněny desítky životů. O město Ratiboř, dějiště tohoto zázraku, jsem se začala zajímat na začátku roku 1993, kdy z iniciativy občanského sdružení Oni byli první vznikl první, dodnes stále neúplný seznam meziválečných emigrantů z bývalého ruského impéria zatčených po roce 1945 na našem území a odvezených do táborů Gulagu v Sovětském svazu.

PÁTRÁNÍ PO ZMIZELÝCH PŘÍBUZNÝCH

Občanské sdružení Oni byli první vzniklo díky osobnímu zaujetí a cílevědomému úsilí Vladimíra Bystrova¹. Jeho členy se mohli stát pouze potomci odvezených z ČSR po květnu 1945. Hlavním úkolem sdružení bylo seznámit širokou veřejnost s touto problematikou, zjistit, jak se vyvíjel osud osob unesených na území Sovětského svazu (SSSR), a pokud tam zemřely, pokusit se zjistit okolnosti

a místo úmrtí a usilovat o jejich rehabilitaci. V té době zaujímal Vladimír Bystrov vlivnou funkci předsedy Syndikátu českých novinářů, a tak se mu, kromě přímých potomků obětí, podařilo zainteresovat i příznivce z řad československé inteligence, novinářů, pracovníků televize a veřejných sdělovacích prostředků.

Polozapomenuté příběhy lidí, jimž Československo ve dvacátých letech 20. století v rámci Ruské pomocné akce poskytlo azyl a možnost vzdělání, zaujaly širokou veřejnost

a sdružení Oni byli první získalo velký okruh příznivců a všestrannou podporu.

Pro jakékoli další vyjednávání se sovětskou stranou bylo tehdy nezbytné zjistit počet odvezených, jejich jména a základní životopisné údaje (datum narození, povolání, státní příslušnost, datum zatčení, poslední adresu a dobu jejich eventuálního návratu do ČSR). Tímto úkolem byla pověřena Olga Hulínová-Chylecká, jejíž otec strávil v sovětských pracovních táborech deset let. Díky ní vznikl první *Částečný orientační soupis osob ruské a ukrajinské národnosti odvezených v letech 1945–1946 z Československa do SSSR*. Tento prozatímní soupis byl pořízen na základě studia materiálů bývalého Federálního ministerstva vnitřní České a slovenské federativní republiky (ČSFR), Federálního ministerstva zahraničních věcí ČSFR a seznamů pořizovaných v padesátých letech při repatriaci odvezených zpět do ČSR. Uvedené materiály obsahují pouze ohlášené, a tudíž evidované případy, mimo pozornost úřadů a evidenci tak mohly zůstat osamělé osoby, po kterých nikdo nepátral a o jejichž návrat nikdo neusiloval, nebo ti, kteří žili mimo velká města. Soupis byl vypracován ve dvou verzích, z nichž první je datována 19. ledna 1993 a druhá, mírně upravená a doplněná, 24. května 1993.²

1 Vladimír Bystrov (1935–2010), novinář a publicista z česko-ruské rodiny. Jeho otec Nikolaj Bystrov (1899–1967), právník, publicista, redaktor, člen strany Rolnické Rusko, strávil 10 let v táborech nucených prací a vrátil se v roce 1955 do ČSR.

2 Výsledky činnosti sdružení byly shrnuty v článku KOPŘIVOVÁ, Anastazie: Osudy ruské emigrace v ČSR po r. 1945. In: VEBER, Václav a kol.: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945*. Ústav světových dějin FF UK, Praha 1993, s. 80–94.

Seznam 237 jmen se dnes, po třiceti letech usilovného pátrání, rozšířil na více než 400 osob, ale v tomto textu vycházím z původního přehledu.

Podle uvedených dat zatčení lze na mapě ČSR sledovat postup sovětských armád od východu na západ. K prvnímu došlo v únoru 1945 na Slovensku, v Popradu a Spišské Nové Vsi, v březnu v Banské Štiavnici a ve Zlatých Moravcích a v obci Hodruša na Podkarpatské Rusi, v dubnu v Oravském Podzámku a v Bratislavě. Dne 3. května, po překročení hranice mezi Slovenskem a Moravou, byly zadrženy první osoby v Ostravě a 9. května v Brně a Třebíči. Do Prahy dorazily jednotky SMERŠ³ ve čtvrtek 10. května v osm hodin večer a následující den, v pátek 11. května, začalo zatýkání. To jako první postihlo diplomata Vladimíra Trifiljeviče Rafalského a Ing. arch. Michaila Vladimiroviče Kovalevského.⁴ Do kon-

Podle dat zatčení ruských a ukrajinských osob lze na mapě ČSR sledovat postup sovětských armád od východu na západ

ce měsíce května, tedy za pouhých dvacet dní, byla zatčena přibližně polovina všech, jejichž jména jsou uvedena na prozatímním seznamu. Masivní zatýkání skončilo v závěru října 1945 a poté se už jednalo pouze o ojedinělé případy.

Kromě tří žen šlo výhradně o muže a nejvíc jich bylo ve věku 42 až 54 let, tedy narozených v letech 1890 až 1903, tzn. v ČSR vzdělaných, vyškolených a v produktivním věku.

Výjimku tvořila skupina mužů ve věku 65 až 79 let. Seniozem mezi

Bratři obchodník Valerian a lesní inženýr Alexandr Pivovarovovi, konec 30. let. Alexandr se zachránil z Ratiboře, Valerianův osud se nepodařilo zjistit. (foto: archiv autorky)

zatčenými byl kníže Petr Dmitrijevič Dolgorukov, narozený v roce 1866, potomek jednoho z nejstarších a nejvýznamnějších šlechtických rodů carského Ruska. Zatímco většina představitelů ruské šlechty Prahou pouze projížděla do Paříže, Itálie nebo Anglie, Dolgorukov v ní zůstal, obětavě a nezištně přijímal členství ve všech emigrantských organizacích a plnil všechny úkoly, které z nich vyplývaly. Jeho rodina žila velmi skromně a všemožně se snažila pomáhat osamělým ruským studentům.

Mezi nejstarší odvečené patřili tehdy 77letý Maxim Antonovič

Slavinskij, 72letý Sergej Vladimirovič Marakujev, dlouholetý ředitel Ruského institutu zemědělského družstevnictví v Praze⁵, 69letý plukovník carské armády Alexandr Karlovič Fridman a již zmiňovaný diplomat V. T. Rafalskij, 68letý námořní kapitán Jakov Ivanovič Podgornij, 66letí Dmitrij Leontjevič Čerkes a žurnalista dr. Sergej Ivanovič Varšavskij a 65letý Petr Semjonovič Bobrovskij, jeden ze zakládajících členů a dlouholetý pracovník Ruského zahraničního historického archivu v Praze. Šance na přežití v této věkové skupině byly mizivé.

- 3 SMERŠ (zkratka slov Smerť špionam) byla sovětská kontrarozvědná organizace při NKVD, která existovala do května 1946. Její činnost na území ČSR je popsána v knize SINĚVIRSKIJ, Nikolaj: *SMERŠ. Rok v táboře nepřítelů*. ÚSTR, Praha 2014.
- 4 Biografické údaje jsou uvedeny pouze u hlavních osob příběhu. V letech 2022 a 2023 vyšly ruská a česká verze biografického slovníku ruské emigrace, kde lze informace ke všem zde zmiňovaným osobám dohledat. Viz HAŠKOVÁ, Dana a kol.: *Představitelé emigrací s teritorií bytšej Rossijskoj Imperii v Československu (1918–1945)*. Bibliografický slovník. Academia – Slovanský ústav AV ČR, Praha 2022 a HAŠKOVÁ, Dana a kol.: *Osobnosti emigrace z území Ruské říše v meziválečném Československu*. Biografický slovník. Academia – Slovanský ústav AV ČR, Praha 2023.
- 5 Ruský institut zemědělského družstevnictví byla tříletá odborná škola, která existovala v Praze v letech 1921 až 1935.

Většina mužů byla odsouzena podle § 58-2, 58-4 nebo 58-11 trestního zákoníku Ruské sovětské federativní socialistické republiky (RSFSR) nebo odpovídajících čl. 54-2, 54-4 a 54-11 trestního zákoníku Ukrajinské sovětské socialistické republiky (USSR). Za vinu se jim kladla dávná účast v bojích ruské občanské války na straně „bělogvardějců“, napomáhání mezinárodní buržoazii a členství v emigrantských antisovětských organizacích. Běžná délka trestu činila 10 let pobytu v nápravných pracovních táborech.

Kromě výše uvedených věkových skupin existoval i nevelký počet mladých mužů, kteří opustili Rusko v dětském věku 6–12 let, a nemohli tak být obžalováni z žádného zločinu proti Sovětskému svazu, a těch, kteří se již narodili v emigraci a na území SSSR nikdy nežili. Těm se většinou kladlo za vinu členství v dětských a mládežnických emigrantských organizacích typu ruský a český Sokol⁶, ruský a český Skaut, nábožensky zaměřený Viřaz⁷ nebo vypjatě vlastenecký a antibolševický NTS⁸.

Zajímavé jsou i údaje týkající se státní příslušnosti (občanství) odvečených. Tato rubrika zůstala mnohdy nevyplněna, protože sovětské orgány považovaly tento údaj za nepodstatný. Vycházely z výkladu článku č. 2 zákona o sovětském státním občanství z 19. srpna 1938, tedy že „sovětskými státními občany jsou všechny osoby, které byly ke dni 7. listopadu 1917 (tj. před Říjnovou revolucí – pozn. autorky) občany

bývalého ruského impéria a o sovětské občanství nepřišly“,⁹ a to bez ohledu na to, žijí-li na území SSSR, nebo v cizině. V případech, kdy bylo občanství uvedeno, převládá československé, které ruští emigranti většinou získali v první polovině třicátých let. Takzvané Nansenovy (nansenovské) pasy¹⁰, jež Sovětský svaz nikdy neuznal a příslušnou konvenci nepodepsal, jsou zaznamenány přibližně u čtvrtiny osob, a to především u těch v pokročilejším věku. Se všemi zatčenými se nakládalo jako se sovětskými občany, a navíc jako se zrádci a nepřáteli SSSR. Proto se nepovažovalo

za nutné informovat o jejich zadržení československé orgány.

Byl také učiněn pokus zjistit další osudy zatčených. Pokud lze údaje považovat za věrohodné, pak většina z nich v Sovětském svazu zahynula nebo se u nich uvádí, že jejich „další osud je neznámý“. Přibližně šedesát osob se po deseti letech vrátilo do Československa a asi deset návrat odmítlo a zůstalo v SSSR, kde našly pracovní uplatnění a většinou založily nové rodiny.

Tento neúplný a stále ještě doplňovaný prozatímní soupis však obsahuje osm jmen, u kterých se

Členové vedení mládežnické skautské organizace Viřaz, 40. léta. V první řadě zleva: Adrian Levickij (1918–1993), Rostislav Korjakin (1918–1999), druhá řada: Georgij (Jiří) Kelčevský (1918–1983), Vladimír Semenov (1919–?), Vladimír Horáček (1916–1981). (foto: archiv autorky)

6 Ruský gymnastický spolek Sokol byl založen v roce 1883 v Moskvě podle vzoru českého Sokola a na území Ruska přestal existovat po bolševické revoluci v roce 1917. Emigrantský ruský Sokol byl založen 16. 1. 1921 v Praze, měl pobočky ve všech zemích, kde se zdržovala ruská emigrace, a po 2. světové válce jeho vedení přesídlilo do USA.

7 Ruská mládežnická organizace se skautským programem založená v roce 1928 ve Francii.

8 Narodno-trudovoj sojuz (Lidový svaz práce) bylo sociálnědemokratické mládežnické hnutí, které vzniklo v roce 1930 v Bělehradě. Snažilo se přispívat ke zhroutilí bolševického režimu a jeho cílem byla příprava přechodu sovětského Ruska na model západní demokracie.

9 *Sborník dějstvujících dogovorov, soglašenij i konvencij, zaključennych SSSR s inostrannymi gosudarstvami*, díl X. Politizdat, Moskva 1955, *Zakon O graždanstve Sojuza Sovetskich Socialističeskich Respublik*, 19. avgusta 1938 g., s. 223–224.

10 Šlo o mezinárodní průkazy totožnosti pro bývalé ruské a turecké (Arméni) občany, které jim umožňovaly cestování a legální pobyt ve státech, jež se přidaly k úmluvě uzavřené na ženevské konferenci Ligy národů 5. 7. 1922. Platily ve všech státech s výjimkou SSSR. Komisi Ligy národů, která řešila problémy osob bez státní příslušnosti, založil a až do své smrti vedl norský polárník, vědec a diplomat Fridtjof Nansen (1861–1930).

v rubrice „Návrat“ objevila poznámka o Ratiboři (např. „vrátil se ještě z Polska - Ratiboř“, „vrátil se v září 1945 z Ratiboře“, „vrátil se po třech měsících z Polska Ratiboř“). Byla to první zmínka o tom, že se někomu podařilo uniknout, a vyhnout se tak deportaci do SSSR. Zajímavé je také to, že šlo o poměrně početnou skupinu osob a že se to povedlo pouze z jediného místa, které navíc leželo mimo území ČSR, v tzv. sovětské zóně na rozhraní území Polska a Německa.

POHRANIČNÍ RATIBOŘ

Místem, kde k tomuto zázraku koncem srpna 1945 došlo, se stalo historické město Ratiboř, ležící v nejvýchodnějším cípu bývalého německého Horního Slezska těsně u československých a bývalých polských hranic na levém břehu řeky Odry. Po druhé světové válce se hranice mezi Polskem a Německem posunula na západ až k řece Nise a dnes se toto původně německé město jmenuje a polsky píše Racibórz.

Na jaře 1945 bylo Horní Slezsko a Ostravsko poslední důležitou a málo poškozenou německou průmyslovou oblastí ležící mimo území přímých bojů. Maršál Ivan Stěpanovič Koněv zahájil postup tímto směrem 15. března. Dne 30. dubna byla po tvrdých bojích dobytá Ostrava a s tím spojené zatýkání započalo 3. května. Bývalá ratibořská věznice, ležící přibližně dvacet kilometrů od dnešní česko-polské hranice a osmadvacet kilometrů od Ostravy, se stala jedním z mnoha míst, kam byli němečtí váleční zajatci a osoby zatčené orgány SMERŠ přechodně umísťováni.

Zjištění, že se někomu podařilo z Ratiboře uniknout před deportací do SSSR, mě zaujalo natolik, že jsem se o to začala zajímat a vyptávat se pamětníků i jejich potomků. Zjistila

Georgij Antonovič Gubin. Válečné období, pravděpodobně na Slovensku. (foto: archiv autorky)

jsem, že o „ratibořském zázraku“ v pražské ruské emigrantské komunitě skoro všichni věděli, ale velmi neradi o něm mluvili. Nejmenší ochotu jevíli především ti, kteří v ratibořském vězení byli a jimž se podařilo odtamtud vrátit. Z jejich odpovědí byly cítit rozpaky a v několika případech i neurčitý pocit viny, že na rozdíl od ostatních měli štěstí. Lidé, kteří v Ratiboři nebyli, ale pouze o ní slyšeli, mluvili o těch, kteří se odtamtud vrátili, s jistým podezřením a někteří byli přesvědčeni o tom, že se tak stalo jen díky jejich spolupráci se Sověty. Nejobtížnější byly rozmluvy s těmi, jejichž příbuzní v Ratiboři byli, ale zůstali tam, byli deportováni a zahynuli v Sovětském svazu. Ti potom těm šťastnějším vyčítali, že se sobecky soustředili pouze na vlastní záchranu.

Výpovědi pamětníků se v některých bodech lišily, v jiných se

shodovaly. Všichni uváděli, že nešlo pouze o osm zachráněných osob, ale bylo jich mnohem více. Většinou zmiňovali číslo dvacet až třicet. Souhlasilo i jméno organizátora celého podniku G. A. Gubina, který se do Ratiboře vydal, aby zachránil před deportací svoji dceru Olgu a jejího manžela G. A. Kelčevského. Tato mladá manželská dvojice byla zatčena v Praze a jejich jména jsou v prozatímním seznamu uvedena pod čísly 86 a 87 bez osobních údajů, pouze s poznámkou: „Vrátili se z Polska Ratiboř.“ Protože jsou to tři zásadní postavy „ratibořského zázraku“, budeme se jim věnovat podrobněji.

KLÍČOVÉ OSOBY

Georgij Antonovič Gubin se narodil 23. února 1900 v Charkově. Během občanské války se přihlásil do protibolševické Dobrovolnické armády. Zažil boje na jihu Ruska, evakuaci ze sevastopolského přístavu na turecký poloostrov Gallipoli i období různých manuálních prací v Bulharsku, odkud v roce 1923 přicestoval do Prahy. Přivezl si s sebou doporučující dopis, v němž byly už tehdy zmíněny jeho „mimořádné organizační a komerční schopnosti“.

Gubin v Praze absolvoval Ruskou právnickou fakultu¹¹. V roce 1925 se oženil s Marií Pavlovnou, rozenou Georgievskou (1898–1973), a o rok později se jim narodil první potomek, dcera Olga. Po absolvování zkrácených geodetických kurzů získal Gubin zaměstnání u Pražského zemského výboru. Rodina si oblíbila Bubeneč a Dejvice, kde vystřídal řadu podnájmů a později nájmu v tzv. Profesorském domě v tehdejší Bučkově, dnes Rooseveltově ulici, i v druhém ruském družstevním dvojdomu společnosti Patriotika v Koulově ulici.¹² Tam dokonce Gubin zaujal místo správce družstva

11 Ruská právnická fakulta v Praze byla založena jako soukromá vysoká škola 18. 5. 1922 a poslední absolventi ji opustili v roce 1928. Přednášky a zkoušky byly vedeny v ruštině a studijní program vycházel ze vzoru ruského předrevolučního právnického vzdělání. Její absolventi, kteří původně počítali s návratem do Ruska, tak v ČSR hledali uplatnění velmi obtížně.

12 V průběhu 20. a 30. let založili ruští a ukrajinští emigranti tři stavební bytová družstva a pro své členy vybudovali v Praze šest družstevních domů. Dvojům Patriotika byl v Praze-Dejvicích, Koulova ulice č. 1594/10 a č. 1594/12.

Georgij Kelčevský (první zleva) a Olga Kelčevská na společenské akci v Domě sovětské vědy a kultury v Rytířské ulici v Praze, 80. léta (foto: archiv autorky)

a vymohl si navíc technickou místnost sousedící s jeho bytem. Ta měla sloužit pro účely správy domů, ale Gubin ji používal i jako kancelář pro vlastní stavební firmu, a v prvních válečných letech ji dokonce pronajímal. Jelikož nájem za ni byl rozpočítán mezi všechny družstevníky, vyvolávalo jeho počínání nelibost.

Československé občanství získal v roce 1935 a nechal se zaevidovat jako civilní geometr, provozující stavební poradenství a podnikatelství staveb. Jeho dcera Olga, s níž si byli povahově velmi podobní a vytvořilo se mezi nimi silné citové pouto, nastoupila na dejvické francouzské gymnázium, které však nestačila absolvovat, protože bylo na začátku války zrušeno.¹³ Pravděpodobně maturovala na ruském gymnáziu na Pankráci.¹⁴

Rodinu jsem znala od dob své docházky do ruské mateřské školy v Dejvicích v ulici Na Štáhlavce č. 1101/20, kam chodil i jejich syn Oleg, narozený v roce 1935. Často jsem vídala jeho matku, která ho vyzvedávala, ale otce jsem potkávala jen zřídka. Zřejmě se soustředil na podnikání a za války žil mimo Prahu, údajně na Slovensku.

S Olgou Gubinovou jsme se znaly a příležitostně se potkávaly až do její smrti v roce 2003. Angažovala se v ruských emigrantských mládežnických organizacích a absolvovala s nimi řadu letních táborů. Právě tam se seznámila se svým budoucím manželem Georgijem (Jiřím) Anatoljevičem Kelčevským (1918–1983). Byl to pohledný, křehký, charismatický a velmi oblíbený mladík s tragickým rodinným osudem. Jeho otec, Anatolij

Kiprijanovič Kelčevskij, generálmajor, profesor Akademie generálního štábu carské armády, zemřel v roce 1923 v Berlíně a jeho žena v následujícím roce tamtéž. Jejich dceři Irině bylo tehdy dvanáct let a Georgijovi pouhých pět. Irina odjela do Prahy a Georgije si vzali do péče prarodiče, kteří emigrovali do Finska a žili v městečku Terioki¹⁵. Irina studovala na pražském ruském gymnáziu¹⁶, žila ve školním internátě a až do maturity měla v rámci Ruské pomocné akce zaopatření včetně obuvi, oděvu a nepatrného kapesného. Georgij opustil Finsko v roce 1929 a byl v Praze přijat na pražské ruské gymnázium za stejných podmínek jako jeho sestra. V roce 1937 ho absolvoval a nastoupil na ČVUT. Po uzavření českých vysokých škol získal první zaměstnání ve stavební firmě svého budoucího tchána. Díky své mírné povaze, skromnosti a obětavosti měl v Praze mnoho přátel a zapojil se do ruské skautské organizace, v níž z řadového člena postoupil do vedoucích funkcí a do NTS.

Svatba Olgy a Georgije se konala 15. září 1944 v kostele sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí v Praze – nevěstě bylo osmnáct let a ženichovi sedmadvacet. Družbou na svatbě („šafarem“, který při pravoslavném obřadu drží korunu nad hlavou nevěsty) byl Boris Tichanovič, další účastník „ratibořského zázraku“.

13 Francouzské gymnázium sídlilo v jedné z nejmodernějších školních budov v Praze-Dejvicích v ulici Italské domobrany (dnes Bílá č. 1.

14 V Československu existovala dvě ruská gymnázia. Gymnázium v Moravské Třebové bylo založeno v roce 1920 v Konstantinopoli, odkud se jeho studenti i personál na přelomu let 1921–1922 přesunuli do tohoto moravského města. Kvůli úbytku studentů bylo v roce 1936 zrušeno a spojeno s pražským ruským gymnáziem. To vzniklo v Praze v roce 1922 a působilo v provizorních objektech na adrese Starostrašnická č. 120/45 v Praze XIII-Strašnicích. V roce 1939 se přestěhovalo do nové, moderní školní budovy v dnešní ulici 5. května 200/51 na rozhraní Nuslí a Pankráce, kde působilo do roku 1945. Nyní je v této budově Vyšší odborná škola zdravotnická a Střední zdravotnická škola.

15 Terioki bylo za carského Ruska oblíbené letovisko Petrohradanů. Po anexi části finského území Sovětským svazem bylo přejmenováno na Zelenogorsk.

16 K němu viz pozn. 14.

Osm měsíců po svatbě byli novomanželé zadrženi a po řadě trýznivých výslechů a putování z jedné věznice do druhé se ocitli v Ratiboři. V té době už byla Olga těhotná.

AUTORÁDIO A TŘICET LITRŮ VODKY

O tom, kde se jejich dcera nachází, se Olžina rodina v Praze pravděpodobně dozvěděla díky na Ostravsku žijící lékařce Valentíně (1895–1958), manželce Sergeje Petroviče Čistoserdova, který vězeňskou anabázi absolvoval společně s Kelčevskými. Čistoserdov odeslal z Ratiboře vzkaz své rodině, který doručil v písemných vzpomínkách zmíněný člen ostravského policejního sboru, jenž udržoval styk se sovětským velením.

Čistoserdov ve svých vzpomínkách napsal, že sovětský náčelník věznice si pro sebe vyžádal autorádio. Jiní pamětníci uváděli kola, vysavače, rádia, hodinky a alkohol.

Při první návštěvě svého otce se tak členky jeho rodiny dozvěděly, koho z Rusů drží společně s ním, a předala tuto informaci do Prahy. Při druhé návštěvě věznice se k nim připojily manželka Vladimíra Miloradoviče a matka Nikolaje Odarčenka, které přijely z Prahy.

V té době už Gubin v Praze organizoval záchrannou akci. Když zjistil, že by s pomocí úplatků mohl vězněným pomoci, začal shromažďovat peníze na nákup zboží, o které byl tehdy největší zájem.¹⁷ V tomto bodě se výpovědi pamětníků rozcházejí nejvíce a jsou nejméně věrohodné. Čistoserdov ve svých vzpomínkách

napsal, že sovětský náčelník věznice si pro sebe vyžádal autorádio. Jiní pamětníci uváděli kola, vysavače, rádia, hodinky a alkohol. Ruský historik Vladimir Grigorjevič Čičerjugin-Mejngardt, který do Prahy jezdil koncem osmdesátých let minulého století a stýkal se s Olgou Kelčevskou, zmiňuje alkohol i jeho množství – údajně to bylo třicet litrů vodky. Zároveň dodává, že „výměna“ byla poměrně výhodná, protože osvobodili třicet zadržovaných, tedy jednu osobu za pouhý litr alkoholu.¹⁸ Většinu těchto informací je však nutné považovat za neověřené. Nikdo se také nezmiňoval o tom, že by se na záchranné akci organizačně, finančně nebo hmotně podílely další rodiny.

Její průběh mi barvitě vylíčil Boris Tichanovič, který s Gubinem cestu do Ratiboře absolvoval. Věnujme tedy pozornost i jeho osobě.

JEDINÝ PŘÍMÝ ÚČASTNÍK AKCE

Boris Ivanovič Tichanovič (1908 až 2000) se ocitl ve vřavě občanské války v dětském věku. Bylo mu devět let, když s matkou, bratrem a několika ženami z příbuzenstva nastoupil na evakuační loď do Konstantinopole. Tam pro něj matka našla útulek v internátu ruského gymnázia, založeného pro potřeby uprchlíků. Chlapec následně odmítl cestovat s matkou do Paříže a zůstal se svými novými kamarády, které nechtěl opustit. Když v roce 1920 padlo rozhodnutí, že se všichni žáci gymnázia včetně učitelského sboru a dalších zaměstnanců odstěhují do Československa, odjel s nimi do Moravské Třebové, kde vzniklo proslulé ruské internátní gymnázium.¹⁹ Boris Tichanovič tam žil až do roku 1927, kdy maturoval, a následně zamířil do Prahy.

Sen o studiu na filozofické fakultě zůstal pouhým snem a k úspěšnému kariérnímu startu mu postačil dvouletý kurz obchodní akademie. Tichanovič si celý život zachoval vřelý vztah k divadlu, baletu a hudbě. V uměleckém světě se rychle zorientoval a nastoupil do divadelní agentury Marka Petroviče Bičurina (Blechera), což byl úspěšný pražský agent dojednávající hostování významných ruských umělců, jako byl například operní pěvec Fjodor Ivanovič Šaljapin, hudební skladatel Igor Fjodorovič Stravinskij nebo baletka Anna Pavlovna Pavlovová. Bičurin (Blecher), který se cítil ohrožen německým antisemitismem, v roce 1938 odcestoval do Spojených států amerických a svoji agenturu předal právě Borisovi Tichanovičovi, jenž ji úspěšně vedl až do konce války.

Sice se mu dařilo překonávat nástrahy protektorátního režimu, aby však zajistil prosperitu své agentury, byl donucen (i ochoten) k některým „ústupkům“. Za „úlitbu dobé“ lze považovat jeho členství v Českém svazu pro spolupráci s Němci.²⁰ V pražském seznamu jeho členů je zastoupen jako jediný Rus.

Díky osobnímu kouzlu a obratnosti v jednání s umělci i kontrolními orgány byla jeho agentura velmi úspěšná. Organizoval vystoupení pro ruské emigrantské akce, vystoupení umělců, kteří do Prahy přijížděli z Němci okupovaného sovětského území, i akce českých hudebníků. Zasloužil se o propagaci mladých českých interpretů, jimž nabídl možnost pravidelného vystupování, a zároveň jim poskytoval možnost výtěžku. Na Tichanovičem organizovaných koncertech pravidelně vystupovali např. klavíristé Viktorie Švihlíková, Josef Páleníček, Jaroslav Krombholc, František Rauch, Otakar Vondrovic,

17 Zájem sovětských vojáků o spotřební zboží je detailně popsán v knize BAHENSKÁ, Marie – BARVÍKOVÁ, Hana (eds.): *Deník profesora Josefa Charvátka z roku 1945. EGO, Paměti, deníky, korespondence*, sv. 4. Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014.

18 ČIČERJUKIN-MEJNGARDT, Vladimir Grigorjevič: *Drozdovci posle Gallipoli*. Rejtar, Moskva 2002, s. 30–31.

19 Viz výše pozn. 14.

20 Český svaz pro spolupráci s Němci byl založen v roce 1940 a existoval do konce války.

Alfréd Holeček, violoncellista Miloš Sádlo, klarinetista Milan Kostohryz, flétnista Albert Bursík, varhaníci Jiří Reinberger a Josef Kuhn. Byla to plejáda vynikajících interpretů, kteří se proslavili po roce 1945 a Borise Tichanoviče po válce vlastně zachránili. Nejen že svědčili v jeho prospěch, ale zajistili jeho jmenování do Syndikátu českých výkonných hudebních umělců, které Tichanovič zastupoval na Mezinárodním sjezdu koncertních a divadelních pořadatelů v Paříži ve dnech 19. až 22. prosince 1948. Tichanovič se navíc rychle „zorientoval“ v poválečných poměrech a začal organizovat vystoupení sovětských vojenských souborů.

Veškerá veřejná vystoupení musela být za Protektorátu Čechy a Morava předem schválena a program podléhal přísné cenzuře policejního ředitelství. Pokud se jednalo o orchestrální nebo sólová díla, uváděl se i počet vět, pokud šlo o pěvecká čísla, uvádělo se plné znění textu v originále a v překladu do němčiny. Organizátor akce musel podepsat prohlášení, že text je nezávadný a neumožňuje dvojsmyslný výklad. Každé akce se kromě tradiční lékařské a hasičské služby účastnil i dozor, který sledoval, zda produkce přesně odpovídá schválenému programu, a své pozorování zapisoval do povinného hlášení. Zásahy do programu se postupně zpříšňovaly. Omezovala se třeba díla Bedřicha Smetany a z *Biblických písní* Antonína Dvořáka byl například zakázán žalm *Hospodin jest můj pastýř*. Zajímavá je poznámka v jednom hlášení, že zpěvačka měla v programu schválené tři sloky, ale zazpívala čtyři. Jelikož zpívala rusky, nebyl si kontrolor jistý, zda šlo o neschválený text, nebo o pouhé opakování schválené sloky.²¹

V ruském emigrantském prostředí byl Tichanovič oblíben. Všichni ho znali pod přezdívkou „naš Bobik“, ale

Boris Tichanovič (druhý zprava) v době organizování koncertů Fjodora Šaljapina (salutující uprostřed) v Československu, 1932 (foto: archiv občanského sdružení Ruská tradice)

jak se mi někteří přiznávali, zároveň se ho báli a ne o všech tématech s ním byli ochotni hovořit. S mladým párem Kelčevských se zřejmě seznámil v době, kdy zařizoval akce pro ruské mládežnické organizace, a s Gubinem ho spojovala schopnost vydělávat peníze za všech okolností a udržovat rozsáhlou síť užitečných známostí. Možná, že Gubin také využíval jeho znalosti němčiny a dalších cizích jazyků.

S Tichanovičem jsem se seznámila v Domě sovětské vědy a kultury²², kde začátkem devadesátých let předčítal ze svých pamětí. V období tzv. přestavby (perestrojky) Michaila Gorbačova byly tamní knihovna a čítárna velmi oblíbené, protože šlo o jediné místo v Praze, kde byl dostupný nejen sovětský denní tisk, ale i knihy, které v té době v SSSR vycházely. S politickým uvolněním se vrátila na stránky sovětských novin a časopisů dříve tabuizovaná témata. Objevila se také jména

emigrantských autorů, texty spojené s občanskou válkou, stalinskými represemi atd. Do čítárny najednou začali docházet čtenáři z řad bývalé emigrace, kteří se dříve na veřejnosti neobjevovali. Pracovníci knihovny dokonce připravili a velkoryse financovali dvě výstavy věnované ruské emigraci, jež v době první republiky našla útočiště v ČSR.

V té době jsem začala jezdit do Moravské Třebové, což Tichanoviče zaujalo, protože tam prožil své dětství a dospívání. Toto městečko se stalo krajinou jeho srdce a se spolužáky „Třebováky“ ho pojilo silné citové pouto. Vyptávala jsem se ho na jeho studia, na učitele a kamarády. Při jednom setkání mi začal vyprávět o cestě do Ratiboře, o níž mluvil jako o „záchranné akci“, na kterou byl velmi hrdý, a zdůrazňoval odvahu nutnou pro její vykonání. Vzpomínal, jak sháněli peníze a dary na výkupné a jeli tam malým nákladním autem. Zmínil se také o tom, že chtěli jet do

21 NA, f. Ministerstvo zahraničních věcí – Ruská pomocná akce (MZV-RPA), sl. B. Tichanovič, programy koncertů, hlášení o jejich průběhu.

22 Dům sovětské vědy a kultury (DSVK) byl tehdy v Praze 1, Rytířská ulice č. 31.

Ratiboře ještě jednou, ale od svých záměrů nakonec upustili, protože hlavní účel cesty (osvobození manželů Kelčevských) považovali za splněný. Tehdy jsem se zajímala především o Moravskou Třebovou a dnes lituji, že jsem se nesoustředila na neočekávané ratibořské téma. Našla jsem stručné záznamy našeho tehdejšího rozhovoru s jeho zmínkou, že Gubin měl po válce nějaké potíže, a uváděl „malý dekret“.²³ Informaci jsem dlouho považovala za projev zlomyslnosti a snahu zdůraznit vlastní zásluhu. Dodatečně jsem však zjistila, že byla pravdivá a spisy k jeho případu od Mimořádného lidového soudu v Praze z let 1945–1948 jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Praze.

Tichanovič zemřel v roce 2000 ve věku dvaadevadesáti let. Jeho paměti, o jejichž vydání velmi usiloval, jsou zřejmě nenávratně ztracené.

ZÁCHRANNÁ VÝPRAVA

Pro příběh o „ratibořském zázraku“ je důležitá informace o cestě nákladním autem a svědectví a pohled přímého účastníka. Češi za války nemohli soukromá auta používat. Vozidla byla buď zrekvírována, nebo se mohla provozovat jen na zvláštní povolení (např. lékaři), případně pokud to sloužilo německým firmám a německým válečným účelům. Benzin se vydával v omezeném množství a ke konci války patřil mezi nedostatkové a přísně obhospodařované zboží. Část vozidel byla přestavěna na dřevoplyn. V prvních měsících po válce situaci zhoršilo ještě to, že sovětsí vojáci auta zabavovali, často jen proto, aby se projeli, a když auto poškodili nebo když jim došel benzin, jako nepojízdné ho opouštěli.²⁴

Dnes už je těžké zjistit, komu zmíněný nákladní vůz patřil, kde sehnali benzin (nebo zda bylo na dřevoplyn)

a jestli měli nějaké povolení, jímž se mohli prokazovat při případné kontrole.

Gubin před válkou vlastnil osobní vůz a řidičský průkaz měl od roku 1938. Firemní nákladní auto měl k dispozici, když za války pracoval na Slovensku. V. Miloradovič, který patřil k Rusům uvězněným v Ratiboři, vlastnil před válkou dodavatelskou firmu. Navíc měl přístup k automobilům Autodopravní akciové společnosti, jež nákladními vozy disponovala. Také lze předpokládat, že jeho bývalí spolupracovníci by neodmítli pomoc, kdyby je o to Miloradovičova manželka požádala.

PÍSEMNÉ SVĚDECTVÍ S. P. ČISTOSERDOVA

Dalším významným svědectvím jsou vzpomínky Sergeje Petroviče Čistoserdova (1893–1992). Narodil se v Petrohradě v rodině vojenského lékaře. Vystudoval fakultu orientálních jazyků (arabštinu, turečtinu a perštinu) a chystal se nastoupit diplomatickou dráhu. Když začala první světová válka, prošel školou pro přípravu vojenských radistů a od roku 1921 byl zaměstnán jako úředník ruského konzulátu v Persii. Po jeho likvidaci přes Indii, kde se mu podařilo získat československé vízum, odjel do ČSR.

Do Prahy přijel 30. července 1921 a deset let tu pracoval jako tajemník Komitétu pro umožnění studia ruským a ukrajinským studentům v ČSR, zároveň absolvoval zeměměřičský kurz a po rozpuštění komitétu našel uplatnění na katastrálním úřadu na Podkarpatské Rusi. Jeho manželka Valentina Eduardovna, která v té době ukončila studium medicíny na Karlově univerzitě, nastoupila jako praktická a zubní lékařka v nemocnici v Sevljuše. Později se rodina

přesunula do Ostravy, kde měla Valentina Eduardovna vlastní zubní ordinaci, a Čistoserdov tam hledal příležitostně pracovní uplatnění. Rodina v Ostravě prožila válečné období i jeho konec.

Dne 3. dubna 1945 byl Čistoserdov v Ostravě zatčen sovětskou rozvědkou. Při převozu měl možnost poznat podmínky v různých etapních věznicích včetně Ratiboře, odkud se mu podařilo vyjít na svobodu. Po válce se uplatnil jako učitel ruského jazyka zprvu v Praze a později v Odrách. Zemřel v roce 1992 v Praze ve věku devětadevadesáti let a je pohřben na Olšanech v jednom z ruských oddělení 2. občanského hřbitova, poblíž pravoslavného kostelíka Zesnutí Přesvaté Bohorodice.

Čistoserdov sepsal své vzpomínky, které mi poskytla jeho dcera, MUDr. Natalie Klimešová-Čistoserdová, a vyprávěla, jak za otcem chodila z Ostravy do Ratiboře, což bylo v jiných věznicích zcela vyloučené. Dala mi také přečíst dopisy svých rodičů z té doby a prohlédnout dokumenty spojené s propuštěním jejího otce z věznice.

Rusky psané vzpomínky mají 230 stran strojopisu, nejsou dokončené a poslední zápisy se vztahují k událostem ze začátku šedesátých let, kdy jejich pisatel zbyvalo ještě třicet let života. Autor se z velké části vrací do doby dětství, studií, první světové a občanské války v Rusku. Zápisky týkající se emigrantských let v ČSR zdaleka nejsou tak podrobné. Období konce války, zatčení, pobyt ve věznicích na území Čech a Moravy a později v Ratiboři jsou shrnuty na pouhých pěti stránkách (s. 220–225). I tak jde o důležité a pravděpodobně jediné písemné svědectví přímého účastníka a svědka tehdejšího dění, a proto jeho zkrácené pasáže stojí za citaci:

23 Malý (retribuční) dekret, tedy dekret č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti, vydaný 27. 10. 1945 za účelem přísnějšího potrestání zločinů okupantů, kolaborantů a domácích zrádců.

24 O užívání osobních automobilů a přidělech benzínu viz BAHENSKÁ, Marie – BARVÍKOVÁ, Hana (eds.): *Deník profesora Josefa Charvátka z roku 1945*, např. s. 29, 71, 78, 12, 160, 164, 191, pozn. 13.

„[Dne] 30. dubna [1945] už boje probíhaly v ostravských ulicích a odpoledne kolem 16 hodin bylo město dobyto. [Slyšeli jsme volání:] ‚Hej, Češi! Vylezte!‘ Vylezli jsme ze sklepa a uviděli tři podnapilé sovětské vojáky z trestanecké roty, kteří se zajímali především o hodinky. Své kapesní hodinky jsem schoval ve sklepe, ale na ruce jsem měl náramkové hodinky značky Omega, které jsem kdysi daroval manželce. Našli je a zabavili. A tak jsme se smíšenými pocity přivítali naše krajany-osvoboditele.

[...]

Ten rok byly pravoslavné Velikonoce pozdě.²⁵ Zelený čtvrtek připadal na 3. května. Ten den k nám přišli na kontrolu a našli ve skříni zapomenuté zažloutlé emigrantské noviny, a tak je zabavili a zároveň si mne odvedli. Odvezli mě do Vítkovic. V podkroví jakéhosi domu byly místnosti, kam dočasně vozili zatčené. Jeden mimořádně snaživý strážce mi uřezal většinu knoflíků u kalhot. Měl jsem štěstí, zbývající knoflíky kalhoty udržely. Večer mě vyzvali, abych si vzal své věci, a odvezli mě do středu města, do nějaké vily poblíž hlavního ostravského náměstí, kde byl před válkou polský konzulát. Odtud mě časem převezli do další vily, tentokrát v Přívoze. Další cesta vedla do Šumperka, kde jsme přenocovali, a následujícího dne nás dovezli do Pardubic. V Pardubicích to bylo docela slušné, podlaha nebyla betonová, ale teplá, xylolitová. Byl tam vodovod a splachovací záchod, i když se jednalo pouze o díru v podlaze.

[...]

Začátkem června jsme opustili Pardubice. Na korbě nákladního auta nás vezli na východ. Jednalo se o skupinu 20 osob, byli to samí emigranti. Ten den jsme dojeli do Moravské Třebové, kde jsme v nějaké opuštěné vile obsadili jednu místnost a na podlaze přenocovali. Měl jsem štěstí, připadlo mi takové místo, kde jsem si mohl natáhnout nohy,

Jedna z posledních fotografií S. P. Čistoserdova s dcerou Natalií Klimešovou a manželkou Irinou, roz. Guljajevovou (foto: archiv autorky)

a navíc jsem ještě měl pár kostek cukru, který jsem mohl cucat, a dokonce nabídnout mladým manželům, kteří se (prý) kdysi učili v místním ruském gymnáziu.²⁶ V naší skupině byli: legionář doktor Polosin, Miloradovič, Ing. Šesterikov, nějaký zamračený lesák, který se pokusil o sebevraždu ([podřezal si] žíly), nějaký typický ruský stařík s velkou peřinou, nějaký ‚bogomaz‘ (neboli ikonopisec – pozn. autorky) atd. Příští den jsme v cestě pokračovali a dojeli do Ratiboře, kde nás rozdělili do cel. Mne zařadili do prostorné cely v druhém patře. Ale nejlepší bylo to, že vedoucím

cely byl můj ostravský známý Voloda Ryžov. Jeho pomocníkem byl nějaký český kapitán. Poměrně brzy si kapitána vyžádali do Ostravy a já jsem převzal jeho funkci. Náplň práce jsem ovládal, vždyť v Persii a Praze jsem se zabýval účetnictvím, statistikou, vyplňováním dotazníků a administrativou.

[...]

Doma se konečně dozvěděli, kde jsem. Kapitán – Čech, který se z Ratiboře vrátil do Ostravy – odnesl vzkaz mé rodině. V srpnu mě navštívily obě dcery společně s Natašinyým spolužákem Mirkem Lukajem a podruhé přišla

²⁵ Různé termíny katolických a pravoslavných Velikonoc jsou způsobeny rozdílem 13 dnů mezi juliánským a gregoriánským kalendářem. V roce 1945 byly pravoslavné Velikonoce 6. května, katolické 1. dubna.

²⁶ Manželé Kelčevští absolvovali gymnázia v Praze (francouzské a ruské) – viz výše.

Nataša a s ní tři ženy (Odarčenkova, Miloradovičová a Ryžová). Z Prahy přijel Ing. Gubin, jehož dcera byla v naší skupině (právě jí a jejímu manželovi jsem nabízel cukr). Gubin začal vyjednávat a dohodl s náčelníkem věznice, že propustí ty, které si písemně vyžádá ostravské policejní ředitelství. Za tuto službu žádal autorádio. Začátkem září²⁷ přijelo z Ostravy nákladní auto s policejním úředníkem, který měl připravený seznam. Zprvu se diskutovalo o tom, že se do auta všichni nevejdou a že příští den přijede další. Ale pak se nás zeptali, proč zdržujeme a nenasedáme. Rychle jsme nasedli a opustili Ratiboř. Přijeli jsme do Ostravy, kde nás umístili do leteckého krytu proti policejnímu ředitelství, a příští den nás po formálním výslechu poslali domů.²⁸

Kromě strojopisu vzpomínek rodina MUDr. Natalie Klimešové-Čistoserdové pečlivě uchovává různé dokumenty z té doby. Je to například kartička velikosti vizitky, na kterou Čistoserdov 14. srpna 1945 napsal jeden ze svých vzkazů rodině: „Moje milé, využívám příležitosti, abych vám poslal pozdrav. Jak se máte? O našem osudu prozatím nic přesného nevíme. Leccos se proslýchá, ale nikdo nic neví, nebo třeba i ví, ale nepoví. Není vyloučeno, že nás pošlou do Moravské Ostravy. Dnes by mělo přijet auto se seznamy, ale možná že nepřijede. Uvidíme, jak to dopadne. Prozatím všechny líbám.“

Rodina opatruje i dvě úřední potvrzení, která upřesňují datum odjezdu z Ratiboře, jenž se uskutečnil 23. srpna 1945. Potvrzení je datováno následujícího dne a bylo vydáno dopoledne při Čistoserdovově definitivním propuštění (opis dokumentů viz box na této straně).

Čistoserdov se ve vzpomínkách nezmiňuje o tom, byla-li podobná potvrzení vydána i ostatním, ani o tom, zda ostatní po propuštění cestovali do Prahy společně vlakem, nebo na korbě nákladního auta, či se rozešli a každý zamířil domů samostatně.

Potvrzení o národní spolehlivosti

Úřad Národní bezpečnosti v Moravské Ostravě

POTVRZENÍ

S. Čistoserdov, narozený 27. 10. 1893, bytem Zábřeh, Plzeňská 178, byl do dnešního dne držen v zajišťovací vazbě Národní stráže v Moravské Ostravě a byl tímto dnem z vazby propuštěn. Odchází dnešním dnem 24. 8. 1945 do svého domova.

V Moravské Ostravě dne 24. 8. 1945

POTVRZENÍ Č. J. 2538

Místní národní výbor potvrzuje tímto, že pan S. Čistoserdov, bytem Moravská Ostrava, Zábřeh, Plzeňská 178, československý státní příslušník ruské národnosti, se choval po celou dobu nacistické okupace vůči Čechům naprosto nezávadně a spolehlivě.

Moravská Ostrava, Zábřeh 29. srpna 1945

razítko MNV, podpis Stach

Potvrzení o propuštění pravděpodobně obdrželi v Moravské Ostravě všichni, ale potvrzení o chování v době okupace mohlo být vydáno pouze v místě bydliště, kde dotyčného znali.

Potvrzení o národní spolehlivosti, jak se tato potvrzení oficiálně nazývala, přechovávají v mnoha českých a ruských rodinách dodnes a potomci se rádi chlubí čistým štítem svých předků. Na několika případech při zkoumání dokumentů „ratibořského zázraku“ jsem se však přesvědčila, že obsah potvrzení ne vždy odpovídá pravdě. Někdy může být skutečnost zkreslena ve prospěch dané osoby, jindy naopak v její neprospěch. Všechno záleželo na okolnostech. Mohlo jít o snahu dotyčnému pomoci, nebo mu naopak vědomě uškodit. Ve zmatečné době roku 1945 často nebyl čas zkoumat minulost zodpovědně. Proto se obsah spíše „vylepšoval“ a převládala snaha příliš „neuškodit“, jak se prokazatelně stalo v případě některých účastníků „ratibořského zázraku“. Teprve po únoru 1948 začala převládat snaha „uškodit“, a to hlavně v případech

tzv. třídních nepřátel. Většina ruských emigrantů by už později podobná kladná potvrzení pravděpodobně nedostala.

SEZNAMY

Poslední okruh otázek je zaměřen na problematiku „seznamů“, o nichž se zmiňovali jak přímí účastníci, tak ti, kteří o „zázraku“ v Ratiboři věděli pouze z doslechu.

Seznam osob, jež měly být propuštěny, si zcela jistě vyžádalo sovětské vedení věznice. Akt propouštění probíhal mezi sovětským velitelstvím věznice a československým velitelstvím policejního ředitelství v Moravské Ostravě. Propustit zadržené bez příslušného potvrzení, bez úředních dokumentů, razítek a podpisů nepřicházelo v úvahu. Už jenom fakt, že na to sovětská strana přistoupila, je překvapivý. Dnes se asi již nedozvíme, zda se ve vzájemné dohodě předem stanovil počet propouštěných osob, nebo šlo o odhad, který měl upřesnit až jmenný seznam.

Teprve v této fázi se do vyjednávání zapojil Gubin, jenž se od své dcery

27 Stalo se tak 23. 8. 1945 – viz výše a dále.

28 Vzpomínky Sergeje Petroviče Čistoserdova, z ruštiny přeložila autorka.

dozvěděl, kteří ruští emigranti jsou v Ratiboři vězněni, a začal jejich jména sepisovat. Z širšího seznamu bylo nutné vybrat počet osob odpovídající předběžné dohodě. Lze předpokládat, že sovětské vedení věznice požadovalo, aby byly předávací dokumenty a seznamy osob napsány rusky a na ruském psacím stroji. Jejich kopie se nedochovaly nebo dosud nebyly nalezeny, a proto se je pokusím rekonstruovat na základě kusých seznamů jmen a vzpomínek pamětníků.

Částečný orientační soupis občanského sdružení Oni byli první uvádí jména osmi osob: P. Camutali, B. Čebotarjev, V. Kalačevskij, V. Kamněv, O. Kelčevská, G. (J). Kelčevský, A. Levickij, A. Nědzvědskij.

Ve vzpomínkách S. Čistoserdova se objevují jména dalších osmi osob: S. Čistoserdov, bogomaz (pravděpodobně K. Pjaskovskij), lesák = A. Pivovarov, V. Miloradovič, N. Odarčenko, V. Ryžov, Šesterikov, Polosin (legionář, lékař).

Další zdroje (výpovědi příbuzných, V. Bystrov atd.) zmiňují ještě sedm osob: L. Arnautov, N. Drejer, N. Maksimov, Semenčenko, Skugarevskij, N. A. Tarasevič, (V. Vasněcov).

Prozatím jde o třiadvacet jmen (seznam však nelze považovat za úplný), přičemž jméno uvedené v závorkách (V. Vasněcov) se vyskytuje ve vzpomínkách na Ratiboř, ale deportaci do SSSR Vasněcov neunikl a do Prahy k rodině se už nikdy nevrátil.

Z přehledu vyplývá, že seznam byl sestaven někým, kdo ruské emigrantské prostředí v Praze znal, a že výběr se řídil jistou logikou a vzájemnými vztahy mezi jednotlivými osobami.

Uvedený přehled svědčí o tom, že rozhodující slovo při výběru měli logicky manželé Kelčevští a Gubin. Zajímavé je, že většina osob žila v tehdejší Praze XIX-Dejvicích nebo v Bubenči. Do seznamu byli vybráni členové bytového družstva Patriotika, pedagogičtí pracovníci, vychovatelé a profesori ruských emigrantských gymnázií v Moravské Třebové (MT) a v Praze-Strašnicích a na Pankráci, spolužáci a vrstevníci

Seznam osob zachráněných z tábora v Ratiboři

Jméno, titul, životní data, zaměstnání, vzdělání, místo pobytu, věk v době zatčení, doplňující informace

1. ARNAUTOV Leonid Michailovič, Ing., 1907–1974, statik, gymnázium MT, Praha, 38
2. CAMUTALI Petr Semenovič, Ing., 1890–1973, 45 (dcera Irena /1926–2008/, okruh přátel Olgy Kelčevské)
3. ČEBOTAREV Boris Vladimirovič, 1917–1978, filolog, gymnázium MT, 28 (aktivní člen NTS, po propuštění byl vyslán do Berlína, aby pracoval proti NTS, ale byl odhalen)
4. ČISTOSERDOV Sergej Petrovič, 1893–1992, úředník, 52
5. DREJER Nikolaj Nikolajevič, 1889–1975, vychovatel MT, Praha, 56
6. KALAČEVSKIJ Vladimír Jevgenjevič, 1890–?, pedagog MT, Praha, 55
7. KAMNĚV Alexej Vladimirovič, 1897–1970, pedagog MT, Praha, 48
8. KELČEVSKÁ Olga, 1926–2003, 19
9. KELČEVSKÝ Georgij, 1918–1983, 27
10. LEVICKIJ Alexej Iljič, Ing. arch., 1897–1980, byt Patriotika, 48
11. MAXIMOV Nikolaj, Ing., 1894–?, 51
12. MILORADOVIČ V., ?–?, ?
13. NĚDZVĚDSKIJ Alexandr Dmitrijevič, 1919–1973, byt Profesorský dům, Viřaz, NTS, 26
14. ODARČENKO Nikolaj Alexejevič, 1924–?, Viřaz, NTS, 21
15. PIVOVAROV Alexandr Ivanovič, Ing. lesní, 1898–1965, 45 (zatčen byl i jeho bratr Valerian Ivanovič, 1900–?, zahynul v SSSR, byt Patriotika, 47)
16. PJASKOVSKIJ Konstantin Pavlovič, 1893–1972, byt Patriotika, 52 („bogomaz“ – malíř ikon)
17. POLOSIN Michail Petrovič, MUDr., 1886–1967, 59 (v roce 1918 vstoupil v Čeljabinsku do čs. legií, v ČSR byl plukovníkem Čs. zdravotní služby, chirurg Divizní nemocnice v Praze 1, mezi Čechy i Rusy velmi oblíben)
18. RYŽOV Vladimír, ?–?, Rus žijící na Ostravsku, ?
19. SEMENČENKO Vladimír Iljič, 1919–?, SSSR (opětovně zatčen), NTS, 26
20. SKUGAREVSKIJ Nikolaj Konstantinovič, 1895–1963 (?), Rus žijící na Ostravsku, 50
21. ŠESTERIKOV, ?–?, byt Patriotika, ?
22. TARASEVIČ Alexandr Isaakjevič, 1894–1959, 51 (dcery Jekaterina, nar. 1924, a Nina, nar. 1926, patřily do okruhu přátel Olgy Kelčevské)
23. VASNĚCOV Viktor Michailovič, 1918–1991, NTS, 27 (jeho jméno se vyskytuje v řadě vzpomínek na Ratiboř, do seznamu nebyl zařazen nebo své místo někomu postoupil, byl odvezen do Gulagu a po roce 1955 se do Československa nevrátil)

Olgy Kelčevské, která do seznamu zařadila i otce svých přítelkyň (Camutali a Tarasevič) a osoby spojené s mládežnickými organizacemi Vitaz a NTS. O zařazení jmen Ostravanů se jistě zasloužil Čistoserdov.

Zastoupení mladé generace narozené kolem poloviny dvacátých let v ČSR svědčí o vzrůstajícím vlivu mládežnických organizací působících mezi žáky pražského gymnázia ve Strašnicích a později na gymnázium na Pankráci. Zatímco zájem o politické dění se v generaci jejich otců pod vlivem nepříznivých ekonomických podmínek vytrácel, dorůstající pokolení se o něj začínalo zajímat. Pokud si pozorně prohlédneme seznam žáků ruského pankráckého gymnázia v poslední výroční zprávě vydané v roce 1941/29, najdeme tam jména budoucích vězňů Gulagu, jména z ratibořského seznamu, jména těch, kteří v roce 1945 odjeli na Západ, těch, již zahynuli jako překladatelé na Němci okupovaném území, ale i jména těch, kteří po válce spolupracovali s NKVD nebo StB.

Informace o návratu z Ratiboře se v Praze rychle rozšířila hlavně mezi stejně postiženými rodinami. Na pomoc svým otcům se do Ratiboře vypravila Raisa Antonovna Škelenko nebo tehdy devatenáctiletá Irina Kopecká, dcera Platona Kopeckého. Bylo jim však oznámeno, že se dotyční již v tamní věznicí nenacházejí. Neúspěchem skončila i cesta do rakouských vězení, kam se vypravila Věra Alexandrovna Fridmanová a Olga Iosifovna Pivovarová, která odjela hledat svého manžela do Budyšína. Z rakouského Badenu se do Prahy vrátil těžce nemocný dlouholetý ředitel gymnázia v Moravské Třebové Vladimír Nikolajevič Svetozarov, který brzy po svém návratu v roce 1946 zemřel. Ostatní rodiny musely

Cestovní pas Olgy Pivovarové vydaný za účelem cesty do Budyšína, kam se vypravila hledat svého manžela (foto: archiv autorky)

čekat až do roku 1955, kdy se někteří zatčení začali vracet domů, nebo ještě dalších padesát let, kdy jim byla díky občanskému sdružení Oni byli první předána úřední zpráva o osudech jejich blízkých. „Ratibořský zázrak“ byl pro ruské emigranty zcela ojedinělý a už se neopakoval.

KOMU PATŘÍ NEJVĚTŠÍ DÍK

Závěrem je třeba dodat to nejdůležitější. „Ratibořský zázrak“ se mohl uskutečnit jen díky účinné pomoci pracovníků ostravského policejního ředitelství a orgánů Oblastní úřadovny Státní bezpečnosti (StB) v Moravské Ostravě, kteří se aktivně zapojili do vyjednávání „s příslušnými veliteli internačních táborů, se kterými byli ve styku“. Není prozatím známo, kolik osob a z jakých národnostních skupin bylo celkem v Ratiboři internováno,

ale z dopisu ministerstva vnitra víme, že od července 1945 do konce téhož roku se odtud podařilo zachránit 360–380 československých státních příslušníků.³⁰ A to byl ten největší „zázrak“ a téma pro další výzkum.³¹

Dík pamětníkům uvedu slovy britského historika Maxe Hastingse: „Hodně citací pochází z rozhovorů s lidmi, kteří prožili události, o nichž píšou. To vyvolává otázku, která se stala předmětem vzrušených diskusí moderních historiků: do jaké míry můžeme spoléhat na ústní svědectví, zejména když je podávají starší muži a ženy. Moje odpověď zní, že takové výpovědi tvoří úžasnou, téměř nepostradatelnou část historické skládačky, pokud si uvědomíme, že je nelze brát ve všem za bernou minci. Bylo by absurdní se domnívat, že ústní svědectví jsou spolehlivá, pokud jde o fakta a data. [...] Pro mne jako spisovatele osobní

29 *Russkaja realnaja gimnazija v Praze (1921–1941)*. Bohumil Kobr, Praha 1942.

30 Ti, kteří se o jejich osvobození zasloužili, se však vděku nedočkali. Naopak je ve službě brzy nahradili někdejší horníci, jak si 9. 12. 1945 do svého deníku zapsal profesor Josef Charvát: „V Moravské Ostravě není horníků, ti všichni šli k SNB, mají se tam znamenitě, staré četníky vykážali, ale sami jsou negramotní, nedají dohromady jediný raport, nemají kázeň a nebýt zajatých Němců, doly by stály úplně.“ BAHENSKÁ, Marie – BARVÍKOVÁ, Hana (eds.): *Deník profesora Josefa Charváta z roku 1945*, s. 199.

31 *Archiv autorky*, Odpověď MV na dotaz MZV z 19. 4. 1946 ohledně osudu čs. občanů internovaných v táboře v Ratiboři.

MINISTERSTVO VNITRA (10)
PRAHA VII BELVEDERO 88. — TELEFON 7761 — 8. LIDKA

Č. Z/I-3651-15/4-46-10. V PRAZE dne 19. dubna 1946.
Př odpovědi uvěďte vždy tuto číslo jednací.

21319/II-1/46
dotaz

Ministerstvu zahraničních věcí
v P r a z e .

Předmět : Čsl. oběšené zajistění R.A. - pátrání.
Přílohy : /

K Vašemu dotazu ze dne 9. února 1946 č.j. 34.318/II-1/46 ve věci pátrání po zajistěných čsl. občanech R.A. sděluje Vám ní -
nísterstvo vnitra postup orgánu sboru národní bezpečnosti v Mor.
Ostravě při intervenci u sovětských velitelů táborů.

Od začátku července do konce roku 1945 bylo repatriováno asi 380-390 čsl. příslušníků a ruských internačních táborů v Mor. Slezsku a to zejména z tábora v Ratiboři. Repatriaci prováděl orgán oblastní důřadovny státní bezpečnosti v Mor. Ostravě a to jen na základě osobní intervence s příslušnými veliteli internačních táborů, se kterými byl ve styku.

Tábor v Ratiboři byl však rozpuštěn a internovaní byli odvezeni do jiných táborů jako Katovice, Lvov, Krakov a j. a současně byli též přemístěni i velitelé a to neznámé kam. Tím bylo spojení přerušeno a nemohlo býti dosud znova navázáno.

Za ministra:

[Signature]
Vzato na vědomí
A.A.
2/5 46 Jm

6. INV. KPV. 9

Stamp: V 6. MAY 1946
Stamp: 6. INV. KPV. 9

Kopie dopisu MV z 19. 4. 1946 ohledně osudu československých občanů internovaných v táboře v Ratiboři (foto: archiv autorky)

S. Marakujeva), Jeleně Něždvedské-Tumanové (za informaci o pobytu jejího manžela v Ratiboři a otce A. Tumanova v Gulagu), Raise Koronovské-Novotné-Škelenko (za informaci o otci A. Škelenkovi), Milanu Škrabalovi (informace o osudech bratrů Pivovarovových), Alexandru Odarčenkovi (za informaci o cestách jeho babičky do Ratiboře a o otcově zatčení), Borisi Tichanovičovi (za informaci o cestě do Ratiboře), sourozencům Ireně Rafalské a Dimitriji Rafalskému (za informace o otci V. T. Rafalském), Jeleně Svetozarovové-Jakuševové (za informace o návratu tchána V. Svetozarova z Badenu), Larise Žukovské (za informace o obyvatelích domů ruského bytového družstva Patriotika v Praze-Dejvicích), Igoru Žurkinovi, USA (za informace o případu B. Čebotareva a za zaslání novinového výstřižku s popisem neúspěšného působení Čebotareva jako agenta KGB v Berlíně a Mnichově). (10)

ANASTAZIE KOPŘIVOVÁ, roz. Vukolova (1936), potomkyně ruských rodičů, kteří přijeli do ČSR v rámci Ruské pomocné akce, nučka S. V. Marakujeva (1873–1945) zatčeného orgány SMERŠ, místopředsdkyně občanského sdružení Oni byli první, spolupracovnice Slovanské knihovny a Slovanského ústavu AV ČR. Je autorkou mnoha publikací a článků, např. *Střediska ruského emigrantského života v Praze* (Národní knihovna ČR, Praha 2001), *Ruští emigranti ve Všenorech, Mokropsech a Černošicích* (Národní knihovna ČR, Praha 2003) či průvodce *Ruská emigrace v Praze* (Národní knihovna ČR, Praha 2022, společně s Lukášem Babkou).

vzpomínky dělají ze suchých podrobností, oficiálních zpráv a písemných hlášení živé příběhy skutečných lidí z masa a kostí. Můžete si podle nich udělat představu, jak uvažovali, jak se chovali.³²

Děk patří: Vladimíru Bystrovovi (za přístup k archivním materiálům sdružení Oni byli první), Ireně Camutaliové (za informace o jejím otci P. Camutalim), Natalii Klimešové-Čistoserdové (za věnování

vzpomínek jejího otce, možnost citace z rodinných dokumentů a vyprávění o návštěvách Ratiboře), Ireně Zelenkové Kopecské, Leontiji Kopeckému a Alexandrovi Kopeckému (za informace o Platonu Kopeckém), Natalii Laštovičkové-Kuftinové (za informace o N. Drejerovi), Irmě Lojové (za informace o jejím pobytu v Gulagu a o kontaktech se spoluvězni z řad pražské emigrace), Anně Marakujevové (za vyprávění o zatčení

32 HASTINGS, Max: *Armageddon. Bitva o Německo 1944–1945*. Academia, Praha 2008, s. 615–616.